

LARS HERTZBERG

Filosofi – att söka meningen tillsammans

You people don't behave like academics in any other field. You treat each other as if you are all mad.

Så här sade Thomas Kuhn till Stanley Cavell efter att första gången ha åhört en filosofisk diskussion från början till slut. Jag tror att jag kan föreställa mig vad Kuhn upplevde. En vanlig debattmetod bland filosofer är *reductio ad absurdum*: ”av det du säger följer det att..., men det kan du inte mena”. Till exempel:

Du: ”Man kan inte veta vad en annan människa känner.”

Filosofen: ”Hur vet man då att de varelser man ser omkring sig verkligen är människor och inte robotar, ja hur kan jag veta att du som nu säger detta inte bara är en maskin som spelar upp färdigt inbandade repliker?”

Du: ”Vi kan egentligen inte veta något om framtiden.”

Filosofen: ”Är du verkligen orolig för att solen kanske inte går upp i morgon?”

Du: ”Varje historisk berättelse uttrycker berättarens personliga uppfattning.”

Filosofen: ”Så det är bara min personliga uppfattning att jag föddes 1943 och fick namnet LH?”

Du: ”Ett värdeomdöme är ett uttryck för talarens subjektiva uppfattning.”

Filosofen: ”Är det alltså bara dålig stil att mörda sina medmänniskor?”

Så här kan mötet med filosofin se ut: med ditt påpekande vill du uttrycka ett slags livserfarenhet, men dina ord tas inte emot som du hade avsett dem. Du faller en replik som har sin giltighet, så att säga, inom det sunda förnuftets ram, men till din förvåning ges den en tolkning som åsidosätter allt sunt förnuft.

Filosofer är ofta stolta över sitt sätt att bemöta andras tankar. De visar, menar de, vad det är att ta någon på

orden, att följa en tanke till dess yttersta spets. Det filosofiska sättet att resonera utger sig för att vara förutsättningslöst.

Ungefär så har jag själv brukat uppfatta min verksamhet som filosof. Men problemen med det blev uppenbara när jag gifte mig med en litteraturvetare som var intresserad av filosofiska frågor och gärna gav sig in i diskussioner. Hon upplevde mitt sätt att diskutera som ojuste. Ofta tvingade jag henne, sa hon, att välja mellan två alternativ som båda kändes lika främmande: om hon höll fast vid att en människas inre kan vara outgrundligt för en annan, så frågade jag henne om hon var säker på att andra människor inte var robotar, och om hon förkastade den idén som absurd fastslog jag triumferande att hon i så fall måste medge att vi har insyn i andras tankar och känslor. Hon tyckte liksom Kuhn en gång hade tyckt att hon blev behandlad som om hon var från vettet. Jag började inse att mitt sätt att dra slutsatser av hennes ord *inte* var att *ta henne på orden*, att det jag betraktade som ett förutsättningslöst sätt att resonera i själva verket var uttryck för ett förhållningssätt som var djupt förankrat i en specifik kultur – i en västerländsk, filosofisk diskussionskultur.

Det paradoxala, insåg jag, är det jag hade tagit för ett fullständigt genomskinligt sätt att diskutera i själva verket är artificiellt och kräver lång inövning, medan påståenden som enligt min uppfattning byggde på antaganden man inte har rätt att utan vidare ta för givna (vad man kunde kalla sunda förnuftets förutsättningar), är det *naturliga* sättet att uppfatta ord.

Denna insikt, har jag småningom insett, står i själva verket i samklang med annan insikt vars vikt gradvis kommit att framstå allt tydligare för mig. Detta är insikten *i hur hög grad* vi (i varje fall när vi befinner oss i en filosofisk sinnesförfattning) drar förhastade slutsatser om vad någon menar med sina ord, därför att vi inte tar notis om det sammanhang i vilket talarens yttrande ingår. Vi glömmet ständigt att fråga oss: ”Vad uttrycker

”Det är viktigt att så långt det är möjligt avstå från att själv framföra några filosofiska påståenden. Detta är givetvis något som många väntar sig av filosofer, och det kan vara svårt att motstå lockelsen.”

hon?” ”Vart vill han komma?” ”Hur passar det in i sammanhanget?”

När min fru framhävde att andras känslor eller upplevelser är outgrundliga för oss, avsåg hon inte att framföra en metafysisk tes. Det hon ville få sagt hade snarast karaktären av en livsinsikt, det var ett slags ordspråk. Hon uttryckte intellektuell ödmjukhet, hon tog inte ställning i debatten mellan dualister och behaviorister. Menings-sammanhanget för hennes ord var en reflektion över livet. (Härmed vill jag inte utesluta möjligheten att den som säger något sådant *också* kan vara beredd att ge denna livserfarenhet, så att säga, en metafysisk inramning. Människor är, när allt kommer omkring, lika benägna att misstolka sina egna ord som andras. Men ändå är *kärnan* i dessa uttalanden vanligen en livsinsikt.)

Jag var alltså tvungen att erkänna att jag som hade brukat uppmana andra att alltid fråga efter sammanhanget själv hade försummat att beakta sammanhanget. I själva verket innebär det här att jag än en gång måste ta min syn på filosofin under omprövning. Eller rättare sagt: jag har kommit närmare en förståelse av idéer vilkas riktighet jag länge har erkänt men som jag inte tagit till mig på allvar.

Ett exempel är Wittgensteins sätt att beskriva filosofins metod i *Tractatus Logico-Philosophicus*. (Detta är Wittgensteins ungdomsverk, som jag av olika skäl förhåller mig mycket ambivalent till. Mycket av det som i *Tractatus* uttrycks i föraningens dunkla språk får ett mera inspirerande och mindre pretentiöst uttryck i hans sena verk *Filosofiska undersökningar*.) Wittgenstein skriver i den nästnästista paragrafen i *Tractatus* (6.53):

”Den riktiga metoden i filosofin vore egentligen denna: Att inte säga något annat än vad som låter sig sägas, alltså satser i naturvetenskapen – alltså något som inte har något med filosofi att göra – och så att, när någon annan ville säga något metafysiskt, alltid visa honom, att han icke givit någon betydelse åt vissa tecken i sina satser. Denna metod

vore otillfredsställande för den andre – han skulle icke känna att vi lärde honom filosofi – med *den* vore den enda strängt riktiga.”

Passagen innehåller ett par egendomligheter som jag inte vill gå in på här. Varför Wittgenstein menar att det enda som låter sig sägas skulle vara satser i naturvetenskapen kan man ju undra över. Jag tror inte heller att man ofta kan lösa ett problem av det här slaget genom att visa sin samtalspartner att han inte gett någon betydelse åt vissa tecken. Ändå innehåller citatet, tycker jag, ett par antydningar om hur en fruktbar filosofisk diskussion skulle kunna se ut.

Å ena sidan tror jag att det är viktigt att så långt det är möjligt avstå från att själv framföra några filosofiska påståenden. Detta är givetvis något som många väntar sig av filosofer, och det kan vara svårt att motstå lockelsen. Men det finns en överhängande risk för att man när man framför allmänna filosofiska påståenden i själva verket kommer att säga saker vars betydelse man inte ens själv förstår därför att man har tappat bort sammanhanget.

Om ens samtalspartner framför ett påstående som väcker ens förundran borde man å andra sidan inte försöka motbevisa påståendet, inte heller försöka visa att det saknar mening. I stället borde man tillsammans försöka komma fram till vad det är han eller hon försöker säga: det gäller att försöka återfinna det sammanhang i vilket talarens ord utsäger just det som han eller hon velat få sagt. Detta kan i sig vara en krävande uppgift.

Litteratur

- Cavell, Stanley, *Little Did I Know. Excerpts from Memory*. Stanford University Press, Stanford 2010.
Wittgenstein, Ludwig, *Tractatus Logico-Philosophicus* (1921). Ruots. Anders Wedberg (1962). Thales, Stockholm 1992.